

31 MART VAKASININ ÇIKIŞ NEDENLERİ ÜZERİNE ÇEŞİTLİ YORUMLAR VE ATATÜRK VE HAREKET ORDUSU ÜZERİNE ORGENERAL İZZETTİN ÇALIŞ- LAR'IN BİR MAKALESİ

SADİ BORAK

GİRİŞ

31 Mart Vakası (13 Nisan 1909), Atatürk, zamanında el-koyup ayaklanmayı bastırmıyaydı, sonucu uzun yıllar sürecektir bir çöküntüye götürebilirdi Türkiye'yi. Bu incelemenin odak noktası ve amacı Mustafa Kemal'in bu kurtarıcı rolüne gereğince açıklık getirmektir. Aynı zamanda 83 yıldan bu yana konu üzerinde yapılmış olan çeşitli yorumları— bir noktada birleşilememiş de olsa— bir araya getirerek araştırmacılara yardımcı olmaktadır.

31 MART VAKASI'NIN ÇEŞİTLİ YORUMLARA GÖRE NEDENLERİYLE ÖNÜNDE VE ARKASINDA OLANLAR

13 Nisan 1909 (31 Mart 1325) sabahı patlak veren ve İstanbul'u günlerce heyecan ve korku içinde titreten "31 Mart Vakası"nın nedenleri hakkında 83 yıldan bu yana çeşitli yorumlar ileri sürülmüştür. Olayın oluşumuna geçmeden önce bu konuda ayaklanma nedenlerini irdelemiş olan çeşitli ve dağınık kaynakların özetlerini madde madde sıralayalım :

1 — Meclisi dağıtmak ve meşrutiyet yerine istibdadı getirmek; sonuç olarak Türkiye'yi bir bağınaz yönetimin güdümünde yüz yıllarca geriye götürmek. Kaynaklar, hemen hemen ağız birliği ile isyan körükçüsü olarak Abdülhamit II'nin olayla bir ilgisi olmadığı üzerinde birleşiyor.¹

2 — İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin el-altından yaptığı terör hareketi ve sık sık birbirini izleyen siyasi cinayetler. Katillerin İttihat Terakki'ce hi-maye görmesi. Bütün bunların halkta hükümete karşı güven duygusunu yitirmesi;

3 — Devlet dairelerinden açığa çıkarılan memurların muhalefete katılması ve bu cepheyi kuvvetlendirmesi;

¹ Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İştittiklerim, Ankara 1984, s. 43.

4 — Bazı kimselerin askerliği hakkında verilmiş olan kanun teklifinin medrese öğrencileri arasında hoşnutsuzluk yaratması;

5 — Subayların erler üzerinde yaptığı din konusundaki telkinler, onları hocalarla temastan men'e kalkmaları, İttihat ve Terakki Cemiyeti üzerinde kuvvet bulunmadığı kanaatini aşılmaları;

6 — Ordudan çıkarılan alaylı subayların, menfaatleri haleldar olduğu için hiddete kapılmaları, İttihat ve Terakkiye düşman kesilmeleri, kendilerine tercih edilen "mektepli" subayların "kâfir" olduğu hakkında halk ve asker arasında yaygın bir propaganda yapmaları;

7 — İttihatçılar, İstanbul'daki Hassa askerlerine güvenmedikleri için kendilerine bağlı "Kahraman-ı Hürriyet" (Avcı) taburlarından üçünü İstanbul'a getirmeleri, bunlar arasında isyan kışkırtmacılığı yapılmış olması. Bu taburlar Taşkışla'ya yerleştirildikten sonra subaylar erleri çavuşların yönetimine terk etmiş, kendilerinin de siyasetle meşgul olmaya ve bu arada İstanbul'un zevk ve safa yerlerinde vakit geçirmeye başlamış olmaları;

8 — 1908 İhtilâlinin başarıya ulaşmasında kendilerini birinci derecede âmil sayan askerlerin böylesine kendi hallerine terkedilişleri; başlarında bulunan çavuşların ise muvaffak bir ihtilâlin nimetlerinden uzak tutuluşu;

9 — Bir iddiaya göre de, İttihat ve Terakki yöneticileri, halk üzerinde büyük etkisi olan ikinci Abdülhamid'i düşürebilmek için kuvvetli bir sebebe dayanmak gereğini duymuş ve 31 Mart olayını kendileri tertip etmişlerdir;

10 — Derviş Vahdeti'nin Volkan gazetesiyle yaptığı yayımları ve kışkırtmaları, bu ayaklanmanın baş sebebi sayanlar çoğunluktadır. Vahdeti, orduda ve idarede yeniliğe taraftar değildir; padişahın gayri bütün idarecilere cephe almıştır. Yani 1908 olayının ve bu olayı hazırlayanların aleyhindedir. Her fırsattan faydalanarak ağır ve kışkırtıcı neşriyat yapmış, bu suretle toplumun hassas noktalarını tahrike muvaffak olmuştur.

İhtilâli besliyen ve hazırlayan sebepleri 10 madde içinde özetledik. Bu faktörlerin hepsi, ihtilâlin patlak vermesinde derece, derece etken olmuşlardır.

Muhafeletin, yapıcı olmak şöyle dursun, âdeta bir kan davası güdücüsü, kin ve ihtirasıyla saldırıları, İttihat ve Terakki'nin de siyasi cinayetlere kadar varan çok sert mukabelesi de havayı büsbütün germiş ve elektriklemiştir. Bilhassa Volkan Gazetesinin kışkırtıcı neşriyatı da gayri-

memnunlar üzerinde, hususiyle Avcı Taburlarının çavuşa kadar olan küçük rütbeli üstleri üzerinde etki yapmıştır.

İHTİLALIN SAKLADIĞI SIR!...

İhtilal hazırlığı 13 Nisan (30 Mart) Pazartesi günü başlamıştır. O gün ve gece Taşkışla'daki subaylar bağlanmış ve hapsedilmiştir. Ertesi sabah başlayacak harekât esnasında kimlerin katledileceği de o günden tesbit olunmuştur. Deniz erlerinin muhtemel müdahalesini de aynı gün önlemişler ve hallletmişlerdir. Bütün sorun, askerlerin başındaki birkaç çavuş kendi insiyatifleriyle mi hareket etmişler, yoksa harekât planını bunlar mı hazırlamıştır? Ya da Derviş Vahdeti'nin —yahut da bir başka kodaman muhalifin— direktifiyle mi eyleme geçmişlerdir? İşte, İhtilalin bugüne kadar çözümlenememiş sırrı budur.

Buraya bir nokta koyarak ekleyelim ki, ihtilali yöneten asıl “baş”ın kim olduğu çeşitli sorgulama yöntemleriyle niçin saptanamamıştır, ya da saptanamamıştır? Bu, doğrudan doğruya Mustafa Kemal'in sağladığı zafere şerefine zahmetsiz konmak isteyen Mahmut Şevket Paşa'nın gafletidir, beceriksizliğidir. Yoksa, baştaki âsilerin nereden, ya da kimden emir aldıklarını, perde arkasında kimler olduğunu gerekli yöntemlerle saptamak pekâlâ mümkündü. Son anda yönetim Mustafa Kemal'in elinden alınmasaydı 80 yıldır ihtilalin perde arkasındakilerin kimler olduğunun saptanması için çile çekmeye gerek kalmazdı.

HAREKÂT NASIL OLDU?

31 Mart sabahı kışlarından fırlayan ihtilalciler, ellerinde yeşil bayraklar dillerinde “Şeriat isteriz” teraneleriyle Sultanahmet'e doğru ilerlerken ilk karşılaştıkları genç subay İlyas Bey'i, mektepli olduğu için Köprü üzerinde katletmişlerdir.

Meclis-i Mebusan'a doğru yürüyen ihtilalcileri Şeyhülislam Ziyaettin Efendi karşılamış, ne istediklerini, derterinin ne olduğunu sormuştur. Âsilerin verdiği cevap şudur :

— “Hüseyin Hilmi Paşa ile Bahriye Nazırı Rıza Paşa çekilmelidir. Ahmet Rıza, Hüseyin Cahit, Talat ve Bahaettin Şakir beyler mebusluktan kovulmalıdır. Başımızdaki mektepli zabıter atılmalıdır. Bizler de affedilmeliyiz.”

Ziyaettin Efendi'nin iletmiş olduğu bu istekler üzerine Hükümet istifa etmiş, Abdülhamit II tarafından Tevfik Paşa, Kabinayı kurmaya memur edilmiştir. Harbiye Nezareti'ne de Dömeke kahramanı Ethem Paşa getirilmiştir.

Kabine değişikliğine karşın ayaklanma bastırılmamıştır. Çünkü, kana susanmış âsiler, kendilerine verilen isimleri ortadan kaldırmak için her tarafa saldırmaya başlamış, bu arada Lazkiye Milletvekili Aslan Bey'i - Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey'e benzeterek — ve Nazım Paşa'yı katletmişlerdir. Bu arada süvari teğmeni Sabahattin ve Asar-ı tevfik süvarisi Ali Kabuli Bey de şehit edilenler arasındadır.

GÖRÜLMEMİŞ BİR GAFLET!

Üç-beş bin kişilik âsi çapulcuya karşılık Mahmut Muhtar Paşa komandasındaki 30.000 kişilik Muhafız Alayları harekete geçirilememiş, hatta bu kuvvetlerin de âsilere katılmasına sebebiyet verilmiştir. Bu durum karşısında büsbütün şımaran ve cesaret bulan âsiler, zaptedilemez bir çılgınlık içinde birçok gazete idaresini tahrip etmişler, ellerindeki listeye göre kelle aramaya çıkmışlardır. Derviş Vahdeti de bu arada gazetesiyile durmadan ihtilali körüklemiştir.²

BİR YABANCI GÖZLEMCİYE GÖRE SAAT SAAT İHTİLAL HAREKATI

Olayın geçtiği tarihte Lillustration dergisinin Balkanlar muhabiri de İstanbul'da bulunduğu için 31 Mart Vakası'nı adım adım izlemek olanağını bulabilmiştir. Pek dikkate değer bilgiler veren bu yazının İsmail Hami Danişmend tarafından çevirisini (özetleyerek yaptığı çeviriyi) sunuyoruz:

"... Akşam olunca askerler, Hassa Ordusu Komutanlığı'ndan istifa etmiş olan Mahmut Muhtar Paşa'nın görkemli konağını abluka altına alıp hapsedilmek üzere Paşa'nın teslim olmasını istediler.

MAHMUT MUHTAR PAŞA BİR İNGİLİZİN EVİNE SİĞİNİYOR

"Yatağından taşmış bir sel gibi nereye saldıracaklarını bilemeyen ve ağızlarından köpük saçan gözü kararmış bu âsilerin şerrinden ve ölüm tuzağından kurtulmak için Paşa, komşusu bir İngilizin evine kaçmaya muvaffak oluyor. Daha sonra İngiltere Sefareti'nin emrindeki harp gemisi kendisini himayesine alıyor.

"Adetleri gittikçe artan ve 1500'ü bulan ve evin önüne top bile getirmiş olan muhasara kuvvetleri geceyarısı aldıkları bir irade üzerine çekilmek zorunda kaldılar. Bu irade, İngiltere Sefirinin Saray'a müracaatı üzerine çıkarılmıştır.

² Vahdeti sonradan İzmir'e kaçmışsa da yakalanarak İstanbul'a getirilmiş ve idam edilmiştir.

DIŞARIYA HABER SIZDIRILMIYOR

“Bütün bu olayların şöyle bir bilançosu düzenlenebilir: Tethiş tehdidi altında kalan Meclis tamamıyla emre âmade bir duruma geldiği için yukarıdan gelecek bir emre bir meşruiyet şekli vermek mecburiyetindedir. Basın hürriyeti filan kaldırılmıştır; telgraflar sansüre tabidir; her sokak başında yeniden nöbet tutmaya başlayan hafiyeler zehirli mantarlar gibi tekrar üreyip türemişlerdir; özgürlük rejiminin diriltilmesi, rejimine girişimlerine karşı en emniyetli silah olarak askerle halkın taassupları tahrik edilip mütemadiyen körüklenmiştir; hristiyanlar da jön Türklere katıldıkları takdirde bir katliam (soykırım) tehdidi altında kalacaklardır.

“... Ben salı günü birtakım sivillerle sarıklıların âsi askerlerin hükümete sadık askerlere karşı tahrik edip durduklarını hem gördüm, hem işittim. Mukabil ihtilalin muvaffakiyeti üzerine tahrikçilerle teşvikçiler mütemadiyen halk arasında dolaşip İttihatçıların genç subayları aleyhine söylemediklerini bırakmadılar. Bu iftiralara göre Cemiyetin amacı, Türk askerlerine şapka giydirmek ve dinî duygularını söndürmekten ibarettir. Bu gibi tahrikçileri hem gördüm, hem işittim. Halbuki bu gibi tahrikçilerin aslı faslı olamaz. Çünkü Türk subaylarının büyük bir çoğunluğu mutaassıp olmamakla beraber son derece dindardır...”³

SONUÇ :

Teskin edilemez bir kin sar'ası içinde bulunan gericiler, genç iktidarı yıpratmak ve düşürmek için pek şiddetli bir kampanyaya girişmiş, halkın ve askerinin dinî duygularını tahrik etmiş, kanlı bir ihtilalin körükleyicisi ve destekleyicisi olmuştur.

ORGANİZASYONEL İZZETTİN ÇALIŞLAR'IN HAREKET ORDUSU VE ATATÜRK'LE İLGİLİ ANILARI :

31 Mart faciasını yaşamış ve o olaylar içinde görev de almış bulunan Atatürk'ün silah arkadaşı ve yaşıtı Orgeneral İzzettin Çalışlar, 1940 yılında Ulus gazetesinde yayımladığı uzun bir makalede⁴ bu olayın birçok bilinmeyen yönlerini açıklamış ve yorumlamıştır. Bu makalenin bir ayrıcalığı da, adını Atatürk'ün verdiği Hareket Ordusu'ndaki önemli ve etkin rolüne geniş biçimde yer vermiş olmasıdır.

Bu değerli gözlemlerle de Mustafa Kemal'in Hareket Ordusu içindeki gerçek etkinliği en yakın bir tanığı tarafından yazılmış olmasıdır. Adı geçen kaynaktan aşağıya aldığımız pasajlarla incelememizi sürdürüyoruz :

³ İsmail Hâmi Dânişmend, 31 Mart Vak'ası, İstanbul 1961, s. 216.

⁴ 31 Mart ve Mustafa Kemal, Emekli Orgeneral İzzettin Çalışlar, Ulus gazetesi 13 Nisan 1940.

AVCI TABURLARI VE GERİCİLER

"... Son devirlerde zapt ü raptları bozulan Yeniçeri Ordusuna sırf şahsi ve hasis menfaatler gayesiyle yaptığı isyanlarda bile yeniçeri zabıtları ve askerleri birlikte harekete gelirlerdi. 31 Mart Vakası'nda Avcı taburlarında yalnız eratın kanlı bir surette isyan hareketine geçmeleri gene kendi komutanlarının ve subaylarının ihmâl ve gafletleri yüzünden vuku bulmuştur.

Avcı taburları subayları İstanbul'un zevk ve sefa âlemlerine o kadar dalmışlardı ki yüksek vazifelerini bile ihmâl etmişlerdi. Zaman geçtikçe gericiler askerlerle istedikleri gibi temas ediyor, onlara istedikleri şekilde telkinatta bulunuyorlar. Hatta bu Avcı askerlerinin aracılığı ile İstanbul garnizonunda ve yakınlarında bulunan diğer kıtaları da zehirlemek ve irticai kolayca hazırlamak imkânı buluyorlar. Kıta subayları ise olup bitenlerden habersiz, erlerin her gün kalplerini yoklamak hususundaki mürebbilik vazifelerini yapmak şöyle dursun basiretleri bağlanacak kadar ihmâl ve gaflette berdevam. Daha büyük komutanları ise cemiyet ve parti işlerine kapılmışlar, ordunun temeli olan eğitim ve disiplini altüst eden politika ile meşguller. Yoksa, bir kıtanın isyan etmesine imkân tasavvur edilemez."

MUSTAFA KEMAL'İN HAREKÂT PLANI :

Mustafa Kemal'in harekât planında, "1 — Kıtaatı şimendiferle Hadımköyü'ne naklederek, Hadımköy Halkalı mıntukasında toplamak 2 — Vaziyete göre İstanbul'a işgal etmek üzere ileri harekâta başlamak 3 — Nakliyatın temini için Şark Şimendifer Kumpanyası'nın yardımını temin etmek 4 — Silahlı, silahsız her türlü mukavemeti şiddetle yok etmek; 5 — Âsi kıtaları silahtan tecrit etmek; 6 — Bütün elebaşı mürtecileri tevkif etmek; 7 — Sefarethanelerin, ecnebilerle bankaların ve azınlıkların hiçbir zarara uğramaması için en lüzumlu tedbirleri almak dahil bulunuyordu.

Rumeli'den trenlerle naklolunarak Hadımköy doğusunda toplanacak olan Hareket Ordusu ile vaziyet ve hale göre ileri harekât ve İstanbul'un işgal planı tanzim edilmişti. Yıldırım muhasarası ve bir taraftan tecridi ile Abdülhamit'in nezaret altına alınması işgal planının başında geliyordu.!"

Mustafa Kemal civar ordu ve tümen komutanlarıyla de temasa geçerek onların da harekâta katılma derecesini saptamış ve orduyu İstanbul üzerine yürüyüşe geçmeye hazır bir hale getirmiştir. Mustafa Kemal'in bütün bu hummalı faaliyetleri sürerken Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, olup bitenlere karşı sadece seyircidir. İstanbul'daki âsi

kuvvetlerin miktarı hakkında abartmalı haberler geldiği için Mahmut Şevket Paşa, ne olur ne olmaz, ihtiyatı elden bırakmamakta ve harekete geçmek için en uygun ânı beklemektedir.

Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın anısına bıraktığımız yerden devam edelim:

“İkinci Ordu Komutanı Salih (Paşa) ve Dördüncü Ordu Komutanı İbrahim (Paşa)..... Ordunun karar ve icraatına ... İkinci Ordu bir mürettep Fırka ile İstanbul üzerine yapılacak harekâta iştirak edeceğini bildiriyordu. Dördüncü Ordu'nun uzaklığı hasebiyle fi'len iştirakinden —vaki olacak gecikmeler yüzünden— onun yalnız manevi yardımı kâfi görülmüştü.”

İzzettin Çalışlar daha sonra ‘İrtıcaı bastırmak harekâtına katılmak için Meşrutiyetin ilanından memnun olan Rumeli'deki azınlıkların da, yani Bulgar, Rum, Sırp ve Arnavutlar'ın da Hareket Ordusu'na katıldıklarını, mürettep alaylar ve livalar, komutanlarının ismiyle yani ‘Miralay Hasan İzzet Bey Livası, Binbaşı Muhtar Bey, Binbaşı Ali Hikmet Bey Alayı’ gibi... gibi anıldıklarını belirten bilgiler verdikten sonra anılarını şöyle sürdürmektedir:

“Mustafa Kemal'in bu teşkilatta en çok dikkat ettiği nokta, Kumandan meselesi idi. Hareket Ordusu'nun başına kim getirilecekti? Bir defa, kendisi, teşekkül edecek ordunun kurmaylığını almayı teklif ve bu teklifini kabul ettirmişti.” (III. Ordu Kumandanı, Mustafa Kemal'in teklif ettiği Tümgeneral Suphi Paşa yerine Hüseyin Hüsnü Paşa'yı uygun görüyor).

ORGENERAL İZZETTİN ÇALIŞLAR, ATATÜRK'Ü ANLATIYOR :

“Suphi Paşa, Mustafa Kemal'i çok severdi. O'nunla rütbe farkı gözetmeksizin pek sıkı arkadaşlık yapardı. Zaten, büyük küçük herkes Mustafa Kemal'in muhabbetine ve arkadaşlığına meftun bulunuyordu. Çünkü, O'nun arkadaşlığı çok samimi idi. Kalayani (manasız ve faydasız sözler) lakırdılar söylemez, memleket ve millet için faydalı fikirler ortaya atardı. Cevval (hareket ve davranışlarını çabuk ve akıcı olan) bir zekânın, selim (sağlam) bir aklın, mantıklı, pürüzsüz bir nâtıkanın (söz söyleme yeteneğinin) mahsulü sözlerle konuşurdu, günlük çalışmalarının sonunda Selenik'in lüks ve temiz yerlerinde O'nu çok seven arkadaşlarıyla kurduğu samimiyet toplantıları, Atatürk'ün Çankaya sofrasındaki fikir ve hayatiyet meclislerini andırırdı. Her defasında etrafında başka başka arkadaşlar yer alırdı. Arkadaşlarına karşı mükrim, cömert ve civanmert idi.

“Bu hayat, her ayın ancak iki haftasında devam edebiliyordu. Ondan sonra Mustafa Kemal görünmez olurdu. O, bir hafta içinde sevdiği arkadaşlarıyla memleketin terakki ve itilasına (yükselmesine) dair yaptığı temaslarda, muhabbet ve münakaşalarda zaten az olan kolağalık muhassasatını (ödenegini) bitirmiş olurdu. Paraya hiç ehemmiyet vermezdi. Ayın ilk haftasından sonra evine gider, mütalaa ile, kitap yazmakla meşgul olur ve çalışırdı. Kolağası Mustafa Kemal’in birçok kitapları ve askerî yazıları vardır. Onların hepsini vazife haricinde, evinde geçirdiği zamanlarda yazmıştır. İşte böyle, samimi ahlakı ve kuvvetli zekâsiyle büyüklerine de yüksekliğini tasdik ettirdiği için Mustafa Kemal, Suphi Paşa ile birlikte en doğru kararlar almak ve en seri ve canlı icraatta bulunmak mümkün olacağına kani bulunuyordu.

“MUSTAFA KEMAL’İN İSTANBUL ÜZERİNE YÜRÜME HAZIRLIĞI

“... Vaziyetler üzerine fazla bir tesir yapması zan ve tahmin edildiğinden Üçüncü Ordu Kumandanı, Hareket Ordusu İçin Selanik Redif Fırkası Kumandanı Hüseyin Hüsnü Paşa’yı tercih ve tensip etmişti. Gariptir, Suphi Paşa, Süleyman Şefik Paşadan sonra Kuva-yi İnzibatiye Kumandanlığını deruhte eden (üstlenen) generaldir. “Bunu niçin yaptınız?” diye sordukları zaman: “Mustafa Kemal’e mağlup olmak için” cevabını vermişti. Hüsnü Paşa daha yaşlı ağırbaşlı, ve kibar hissiyata alışık bir zat idi. Zaten Kolağası Mustafa Kemal’in asıl komutanı da O idi. Mustafa Kemal’i çok severdi. Zekâsına ve malumatına da cidden hürmet gösterirdi. Binaenaleyh, ilk Hareket Ordusu karargâhı bu suretle Hüseyin Hüsnü Paşa’nın kumandasında ve Mustafa Kemal’in kurmay başkanlığında pek mahdut subaylardan teşekkül etti. Bu hareket yalnız memlekette değil, tekmil Avrupa’da, hatta tekmil dünyada mühim akisler uyandırmıştır.

“Fransızlar, Hürriyet Ordusu’nun ileri hareketi (L’avant merche de l’armée libération) ve Almanlar (Die vormarsch der jurgen Türken) “Genç Türklerin ileri hareketi” adını verdikleri bu teşebbüsü alkışladılar. Redif bölüğünün seferberliğini ve kıtaların nakliyesini idare için Hareket Ordusu Karargâhı iki üç gün Selanik’te çalıştıktan sonra hususi bir trenle Hadımköyü’ne hareket etmişti. Kıtaların nakilleri de canlı bir faaliyetle devam ediyordu..

M. KEMAL, ENDİŞE DUYAN ÜSTLERİNE MORAL VERİYOR

Hadımköyü’ne kadar olan tren yolculuğunda, Kumandan (H. Hüsnü Paşa), İstanbul’a yaklaştıkça vesvese (içi rahat etmeme, şüphe, kuruntu)

duyuyordu. Kurmay Başkanı Mustafa Kemal muvaffakakâyetin muhakkak olduğunu söyleyerek bir taraftan kumandanın her türlü endişesini gidermekte, bir taraftan da asker için ve İstanbul halkı için beyannameler ve emirler hazırlamakta idi. Hareket Ordusu'nun büyük maksadı ve ciddi teşebbüsü İstanbul'da anlaşılır anlaşılmaz gericilerden ve âsilerden başka bütün halka büyük bir emniyet geldi; birer köşeye çekilip mustarip bir halde neticeyi bekleyen birçok aydınlar, subaylar koşarak Hareket Ordusu'na katılmaya başladılar. Milletvekilleri ve Âyan üyeleri İstanbul'dan çıkarak Yeşilköy'de toplanmaya başladılar. Hadımköy, Ispartakule, Halkalı mıntakalarında toplanan hürriyet askerleri, Mustafa Kemal'in keskin zekâsiyle düşünerek inceden inceye teferruatıyla hazırladığı plan dairesinde muhtelif ve muhtelit (karma) kollar halinde *İstanbul üzerine harekâta geçtiler. Üçüncü Ordu kıtaları İstanbul ve Beyoğlu üzerine, İkinci Ordu kıtaları da Şevket Turgut Paşa kumandasında Yıldız'a yönelmişti.* Âsilerin maneviyatı bozulmaya başladığı ve halkın kurtarıcı olarak bekledikleri Hareket Ordusu'nun bir an evvel şehre girmesini tehâlûkle (büyük bir istekle) beklemekte oldukları haberleri gelmekte idi. Gericiler de çalışıyordu. Çatalca'daki askeri kendilerine çevirmişlerdi. Gümölcine mıntakası ile de fazla meşgul oldular. Oralara da birçok propagandacı yollamışlardı. Vaziyet, İspanyol harbi gibi dahilî bir harbe sürüklenecek kadar tevessü edebilirdi (genişleyebilirdi). Ancak, alınan güzel tedbirler sayesinde İstanbul'un işgalinde tasavvur olunan müşkülâtın hiçbiri çıkmamıştı. Gericiliğinde bastırılmasında büyük tehlikeleri göze aldirmek lüzumu başgöstermedi."

UCUZ ŞÖHRET PEŞİNDEKİ MAHMUT ŞEVKET PAŞA İSYAN BASTIRILDIKTAN SONRA HAZİRA KONUYOR

Görülüyor ki Mustafa Kemal'in aldığı önlemlerle isyan söndürülmüş, İstanbul'un işgali temin olunmuş, bundan sonrası dahilî, haricî ve idarî sorunların çözümlenmesi ve gericilerin cezalandırılması gibi hususların çözümüne kalmıştır.

Harekâtı, Selanik'ten dikkatle izleyen Mahmut Şevket Paşa, bu aşamada komutayı ele alıp ucuz bir zafer şöhreti elde etmek için yedi vagonluk bir askerî kuvvetle İstanbul'a hareket etmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın İstanbul varoşlarına varışı, isyanın başlamasının 10. günüdür. Mustafa Kemal Paşa olmasaydı bu gecikme bir felakete neticelenebilirdi.

Atatürk'ün adını ağızlarına ve kalemlerine almayan kimi tarihçi!'lerimiz eserlerine aldıkları Hareket Ordusu konusunda Mustafa Kemal'e hiç değinmemişlerdir. Birkaç kişiyi geçmeyen bu tarihçi!'ler sayılmazsa diğer

tarihçi ve araştırmacılarımızın hemen hepsi Atatürk'ün 31 Mart (13 Nisan 1909) Vakası'ndaki etkin rolüne ve Mahmut Şevket Paşa'nın sonuçlandırılmış büyük bir zaferin şerefini üstlenmek küçüklüğüne, yetersiz de olsa, işaret etmektedir. Örneğin o günleri yaşamış, deneyimli ve tarihsel olayların içinde bulunmuş değerli yazar Mustafa Ragıp Esatlı, büyük hacimli kitabında Atatürk'ün yüceliğine ve Mahmut Şevket Paşa'nın cüceliğine şöyle değinmektedir :

“... Mahmut Şevket Paşa, İstanbul üzerine yürümek, Abdülhamit'i devirmek şerefini zekâ ve kudret itibariyle ne kadar yüksek olursa olsun Mustafa Kemal Bey'e bırakmak istemiyordu. Mustafa Kemal Bey'in planı ile ikmal edildikten sonra İstanbul'a girmenin muvaffakiyet va'dettiğini anlayan III. Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, bu hareketin başında gözükmek hevesinden kendini kurtaramadı. Ve Hareket Ordusu Kumandanlığını kendisi üstlendi. Oysa 22 Nisan'da Mustafa Kemal Bey'in planı tatbik edilmiş, harekât başlamış, âsi kuvvetlere ilk mühim darbeler indirilmiş, ordu Yeşilköy'e kadar uzanmıştı. Mahmut Şevket Paşa bu hazır muvaffakiyetlerden sonra 23 Nisan'da bir beyanname yayımlayarak kumandayı üzerine almıştır... İşin içyüzünü bilenler, Mahmut Şevket Paşa'yı bir hürriyet kahramanı olmaktan uzak görüyorlardı..⁵

Tekrar Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın anılarına dönelim :

“İşte bu arada, bu işin başına geçerek Osmanlı tarihinde büyük bir şöhet kazanmak şerefi Mahmut Şevket Paşa'ya nasip olmuştur...”

Gene buraya bir nokta koyalım ve Mahmut Şevket Paşa “büyük bir şöhet” mi kazanmıştır? Yoksa “tarih”in şaşmaz yargısı hükmünü yerine getirmiş, bir büyük paşanın şöhet ve şeref kazanmak, (hak etmediği bir şöhet kazanmak) uğruna nasıl küçüldüğünü yargıya mı başlamıştır.

Mahmut Şevket Paşa, bu yalancı şöhetin cazibesini öylesine benimsemiştir ki yıllar sonra bile, Balkan Harbi'nde atandığı Alasonya Cephesi Kumandanlığını -uğrayacağı başarısızlığı ve şöhet zannettiği iğreti unvanı zedeleyeceği düşüncesiyle- reddetmiştir. Bu olayla ilgili olarak İsmail Hâmi Danişmend, Kronolojisi'nde Mabeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey'den aktararak şu anektoda yer vermiştir :

“Balkan Harbi'nde Ahmet Muhtar Paşa tarafından Yunanlılara karşı Alasonya Cephesi Kumandanlığı'na tayin edilmiş olan Mahmut Şevket Paşa bu vazifeyi kabul etmediği için o cephe, jandarmadan yetişmiş Ha-

⁵ İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi, Mustafa Ragıp Esatlı, 1944, s. 25.

san Tahsin Paşa gibi ehliyetsiz bir adamın eline verilmiş, bu itibarla da Selanik'in müdafaasız teslimine yol açılmıştır. Mabeyn başkatibi Ali Fuat Bey hatıratında bu menfi hareketinden dolayı kendisini tenkit edince Mahmut Şevket'in :

— Canım efendim, ne yapayım? Bu benim şöhretimi ve askerlik şerefimi ihlal etmek için yapılmıştır. Şöhretimi nasıl feda ederim!"⁶

Bu anekdot, Mahmut Şevket Paşa'nın ruhsal durumunu çok iyi belirliyor.

Görüldüğü gibi İzzettin Paşa'nın bu anısında 31 Mart Vakası'nın diğer tarihî kaynaklarında rastlamadığımız bilgiler buluyoruz. Atatürk'ten bir yaş küçük olan yazar, birçok olayları Atatürk'le birlikte yaşamıştır. 31 Mart olayında olduğu gibi. Bu bakımdan anıya, kısıntı yapmadan devam ediyoruz :

Mustafa Kemal, icraatına karışılmasını istemiyordu. "Askerî tedabir ve icraatla İstanbul'un işgali temin olunduktan sonra dahilî, siyasi, hatta haricî pek mühim birçok meseleler karşısında kalınacaktı. Muvakkat bir diktatörlüğe de belki lüzum hâsıl olacaktı. Mustafa Kemal İstanbul üzerindeki harekâtı çabuklaştırdığı nisbette ataşemiliterliklerden ve diğer yerlerden Selânik'e koşan birçok zevat da Mahmut Şevket Paşa'nın etrafında toplanarak hususi bir sür'at hatasıyla bir an evvel Hürriyet Meydan muharebesi'ne varmak için yola çıkmışlardı. Mustafa Kemal, hazırladığı ve İstanbul'a kadar götürdüğü Hareket Ordusu'na başkalarının karışıp şuna buna âlet olmalarını istemiyordu. En büyük teşebbüsü bizzat almayı tasarlamıştı. Mustafa Kemal'in kendi nefsine ve zekâsına o kadar itimadı vardı ki Hareket Ordusu'nun icraatını ve bu icraattan doğacak... (birkaç satır silik). O zamana kadar geçen kıtaları, biriktirilen erzak ve mühimmatı öğrendikten ve zaten İstanbul'a girmiş bulunan Hareket Ordusu kıtalarının vaziyeti hakkında malumat aldıktan sonra Yeşilköy'e ve oradan Bakırköy'e varan Mahmut Şevket Paşa "Hareket Ordusu Kumandanı" namıyla harekâtı eline almış bulunuyordu.

Üçüncü Ordu Kumandanı'nın ferik rütbesinde Kurmay Reisi ve albaylar, yarbaylar rütbesinde kurmay subayları vardı. Askerî ve siyasi harekâtı Selanik'ten İstanbul'a kadar sevk ve idare eden ve İstanbul'u gericilerin ve âsi askerlerin elinden kurtaran Birinci Harekat Ordusu Kumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa ve Önyüzbaşı Mustafa Kemal bu yeni Hareket

⁶ İsmail Hâmi Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Cilt: 4, İstanbul 1972, s. 404.

Ordusu içinde kalamaz ve kaynaşamazlardı. Mahmut Şevket Paşa'nın etrafında Selanik'ten beraber bulundurduğu kişilerden başka İstanbul'da bulunan bütün askerî erkân da toplanmıştı.

Derhal askeri yeni teşkilat yapıldı. Hareket Ordusu birinci ve ikinci mürettep fırkalar namıyla iki fırka olarak teşekkül etti. Ve kısm-ı âzamı Üsküdar mıntakalarına verilen gayrimuntazam gönüllü müfrezeler de başka bir kumandaya bağlandı. Birinci Tümen Kumandanı Miralay Hasan İzzet ve İkinci Tümen Kumandanı da Miriliva Şevket Turgut Paşa oldu. İstanbul'da esasen mevcut Birinci Ordu Kıtaları'ndan irtica ile alakadar olmayanları tensik (nizama koyma) ve Birinci Ordu'nun yeni baştan teşkilî vazifesi Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'ya havale edildi. Örfî İdare ilan olundu.

Bu vaziyet içinde çok mühim olan İstanbul Merkez Kumandanlığı'na Üsküdar Mutasarrıfı Kurmay Yarbay Ahmet Cemal (Ünlü Bahriye Nazırı Cemal Paşa) getirildi. Yeşilköy'de Âyan ve mebusların içtimaiyle Abdülhamit'in hal ve Reşad'ın Osmanlı Tahtına iclası (getirilmesi) kararını alan Mahmut Şevket Paşa, Hareket Ordusu karargâhı ve İstanbul'dan iltihak eden büyük generallerle —ki Nazım Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Mahmut Muhtar Paşa, Keçecizade İzzet Paşa bu arada idiler— hususi banliyö treniyle Bakırköy'den Sirkeci'ye vardı ve atla dört nala Babiâli, Cağaloğlu, Türbe ve Çemberlitaş yolu ile Beyazıt'ta Harbiye Nezareti'ne vardı.

Birinci Hareket Ordusu'nun icraatı sayesinde (yani Mustafa Kemal'in kumanda ettiği) toplattırılmış olan bütün gericiler başlarında Nazif Sururi ve Cevher Ağa ve âsi Avcı taburları başlarında Hamdi Çavuş olduğu halde Harbiye Nezareti meydanını doldurmuşlardı. Mahmut Şevket Paşa yüksek sesle Avcı Taburları'na hitaben :

“Ben sizi mükemmel bir talim ve terbiye ile ve meşrutiyeti korumak için Üçüncü Ordu'dan İstanbul'a yolladım. Siz birer canavar kesildiniz ve âsi oldunuz. Şimdi hepinizin ve sizi teşvik edenlerin kafasını kırmak için buraya geldim.” dedi.

Daha sonra maiyeti ile Harbiye Nezareti'ne gitti. Yeni padişah Harbiye Nezareti'ne getirilip orada kendisine biat olundu. Harp Divanı kurulup Bekirağa Bölüğü'nde hapsedilen mültecilerle muhakemeleri başladı. Gericiler ve asiler, cinayetleri işledikleri yerlerde kurulan darağaçlarına asıldılar. Millet ve memleket tekrar sevinçlere kavuştu. Millet, istibdat yılanlarının başını bir daha kopardığından müfthir ikinci bir hürriyet bayramı yaşıy-

ordu. Kim düşünüyordu ki, bu irtica vakasında sefil ve cahillerin mahbesi olan Bekirağa Bölüğü, Büyük Harbin sonlarında bu vakanın intikamını almak üzere Vahdettin'in takip eylediği aydın vatanseverlerden yüzlerce Türk'ün de mahbesi olacaktır? Ve Vahdettin'in Harp Divanları mürteci Nazif Sururi ve Cevher Ağa'yı idama mahkûm eden Divan-ı harplere Mutasarrıf Nusret, Kaymakam Kemal ve Vali Hâzım gibi Türklüğe hizmet eden vatanseverleri idama mahkûm etmek için gûya nazire yapacaklardı.

Artık bu yeni Hareket Ordusu içinde Mustafa Kemal'i meşgul edecek bir vaziyet kalmamıştı. O, başlangıçta Hareket Ordusu'nun teşkilinde ve bu ordunun İstanbul'a kadar sevk ve idaresiyle İstanbul'un işgalinde belli-başlı mürtecilerle âsilerin toplatılmasında hakikaten büyük hadisenin kahramanı olmuş ve çok değerli hizmetlerde bulunmuştur.

Bundan sonra O'nun âli düşünceleri ve büyük tasavvurları diğerkilerine benzemiyordu. O, ne yıldırım tasfiyesi için vazife alanlarla, ne orduda "tasfiye-i zütebe-i askeriye" namıyla teşekkül eden heyetlerle beraberdi. Mustafa Kemal, subayların orduda politika ile, siyaset işleriyle ve partiçilikle meşgul olmasına şiddetle ayelhtardı.⁷

31 Mart Vakası ile ilgili incelemelerin hiçbirinde, Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın bu makalesinde olduğu gibi Atatürk'ün Hareket Ordusu içindeki rolüne ve etkinliğine böylesi geniş ve detaylı biçimde yer verilmiş değildir.

MUSTAFA KEMAL'İN HÜSEYİN HÜSNÜ PAŞA ADINA KALEME ALDIĞI BEYANNAMENİN TAM METNİ

Bu beyanname, "Tamim Telgraf Genelge" külliyatında yer almamıştır ve birkaç noktadan önemlidir: 33 yıl boyunca Abdülhamit II tarafından yasaklanmış ve sözlüklere bile alınmamış tehlikeli(!) kavramları içermektedir. Örneğin, Anayasa, istibdat, hürriyet, insan hakları gibi. Ayrıca, Abdülhamit'in düşürüleceği beyannamede açıkça belirtilmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın yayımladığı beyannamede ise saltanatın muhafaza edileceği hususunda teminat verilmektedir. Her bakımdan önemli ve cesurca olan Mustafa Kemal'in bu tarihsel beyannamesinin tam metnini aynen aşağıya alıyoruz :

⁷ İzzettin Çalışlar, a.g.m.

1 — Millet, senelerden beri icra-yi mezalim eden kuvve-i istibdadı parçalayarak Hükümet-i Meşrua-i Meşrutiyeli tesis etti. Bu kansız inkılab-ı mesuttan mutazarrır olan edâni, gayrimeşru bir suretle temin-i menfaatlerine hâdim hal-i sabıkın iadesi için bin türlü hiyel ve desais ve denaete müracaat ederek Hükümet-i Meşrua-i Meşrutamızı rahnedar etmek istedi. Ve bütün Âlem-i İslamiyet'in tel'in ettiği İstanbul faciasının hudusuna sebebiyet vererek masum kanlar döktü.

2 — Millet, hayat ve istikbalinin kâfil-i yegânesi olan meşrutiyetin rahnedar edilmek ve ahkâm-ı şer'îye ve saadet ve selamet-i umumiyet-i milliyemizi zâmin olan Kanun-i Esasîyemizin ayaklar altına alınmak istendiğini gördü ve bu harekât-ı denatkâranenin müsebbib-i asilerini tedip etmek lüzumunu takdir ederek heyet-i umumiyesiyle İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. İlk kuvve-i icraiye olmak üzere işte bizi, İstanbul surları karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi.

3 — Hareket Ordusu'nun maksat ve vazîfesi Hükümet-i Meşrua-i Meşrutamızı hiçbir kuvvetin sarsmayacağı surette ve sırf kuvve-i şerait-i garra ile müeyyet bulunan Kanun-i Esasînin fevkında hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını ve olmayacağını isbat eylemek ve Meşrutiyet-i meşruamızın istikrarından memnun olmayan vatan ve millet hainlerine son ve kat'î bir ders-i intibah vermektir.

4 — Mazlum ahali ve bitaraf efrat tamamıyla himaye edilecektir. Ancak, muharrikler, müfsitler ve müşarikler behemehal layık oldukları tedibat kanuniyeden kurtulamayacaklardır.

5 — Heyet-i fazıla-i ilmiye, sertac-ı ihtiram ve ibtihadımızdır. Fakat mel'ânet ve temin-i menfaat-i âdiye ve şahsiye maksadiyle yalandan kisve-i ilmiyeye bürünerek din-i şerif-i Muhammediyi istihfaftan çekinmeyerek teşmil-i menfaate kalkışan birtakım hafiyeler, menfaatperestler elbette mukteza-yi şer-i kanuna göre muamele görmekten halas edilemeyeceklerdir.

6 — Millet mebuslarının ve muhterem mebusların şayan-ı itimat görüp ihtihap ettikleri heyet-i vükelanın hayatları ve Kanun-i Esasî'nin kendilerine bahşeylediği hukuk ve nüfuz ve salahiyetleri tamamıyla ve kemaliyle temin, sükûn ve sürür-i umumi katiyen istihsal edilecektir.

7 — Selamet-i vatan ve saadet-i milliyemizin istilzam eylediği bu icraat-ı askeriyemiz esnasında memleketin inzibat-ı dahili ve sükûnet-i tammesini ve cümlelerin muhafaza-i hayat ve malını temin için her türlü tedabirin ittihazına tevessül edilmiştir.

8 — Muhterem süfeka ve bilcümle misafirin-i ecnebiyenin bî-huzur olmalarına meydan verilmeyecektir.

9 — *İstanbul vaka-i faciasında kanları dökülen şühadanın ervah-ı muazzezesi karşısında hesap vermeye, hafif ve dehşete düşmeye mahkûm olanlar, ancak bu facia-i hunaludun failleri, muharrik ve müşarikleridir. Bu hakikati herkes bilmeli ve telaş ve heyecana kapılmayıp müsterih olmalıdırlar.*

6 Nisan 1325 (19 Nisan 1909)⁸

⁸ Mustafa Ragıp Esath, a.g.e., s. 21-22.